

Aflevering 5

Een *animal turn* in de Nederlandse Letterkunde?

Datum

Vrijdag 7 december 2023, 15.00 uur

Moderator

Barbara Kalla (Polen – Universiteit Wrocław)

Spreker

Barbara Fraipont (België – UCLouvain Saint-Louis Bruxelles)

Herbekijk de webinar [hier](#).

Verslag

Introductie

IVN-directeur Anne Sluijs heet de deelnemers welkom en stelt de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek kort voor. Ze geeft het woord aan moderator Barbara Kalla, die verbonden is aan de Universiteit van Wrocław (Polen), waar ze doet onderzoek naar poëzie en jeugdliteratuur. Sinds 2009 is ze voorzitter van centrale redactie van *Lage Landen Studies* (Academia Press Gent). In die reeks verscheen zopas aflevering 16: *Mutsaers en andere dieren. Naar een diergerichte benadering in de Nederlandse Letterkunde*. Dat is een bewerkte versie van het proefschrift waarmee Barbara Fraipont promoveerde bij prof. Stéphanie Vanasten van de UCLouvain.

Het boek is [te koop](#) via de website van uitgever Academia Press, maar ook gratis te downloaden [via OpenAccess](#). In dit webinar geeft Barbara Fraipont meer uitleg bij haar onderzoek.

Het begin

Oorspronkelijk, vertelt Fraipont, wilde zij onderzoek doen naar Franz Kafka in de Nederlandse literatuur. Zo kwam zij bij het oeuvre van Charlotte Mutsaers terecht. Daar bleken heel veel dieren in voor te komen. Na enig zoekwerk stootte zij op een onderzoeksgroep aan de universiteit van Würzburg, die zich, onder invloed van een recente stroming uit de VS, bezighield met *cultural and literary animal studies*.

Animal studies

Deze stroming ontstond in de jaren negentig en had tot doel het oppositionele denkkader over mensen versus dieren te doorbreken. Ze maakt gebruik van inzichten uit verschillende disciplines, waaronder de filosofie en de ethologie. Intellectuele inspiratie wordt gevonden bij denkers als Donna J. Haraway (bijv. [When Species Meet](#), 2007), [Bruno Latour](#) (bijv. [Nous n'avons jamais été modernes](#), 1991) en de Belgische Vinciane Despret (bijv. [Quand le loup habitera avec l'agneau](#),

2020 (2002)). In de literatuur- en cultuurwetenschap werden dieren tot dan toe bijna alleen onderzocht als motieven. Onder invloed van de animal studies verschuift de aandacht naar het dier als subject. De *agency* van het dier komt in het vizier, net als het kritische potentieel dat dieren in literaire werken kunnen bezitten. Wie zich verder wil verdiepen in de animal studies, kan volgende handboeken raadplegen:

- Roland Borgards, *Tiere* (2016)
- Kari Weil, *Thinking Animals* (2012)
- Susan McHugh, *Animal Stories* (2011)
- Steve Baker, *Picturing the Beast* (2001 (1993))
- David Herman, *Narratology beyond the human* (2018)

In wat volgt, laat Fraipont zien hoe ze dit theoretische kader in haar eigen onderzoek heeft toegepast op literaire teksten.

Dierkritische perspectieven toegepast op recente Nederlandstalige romans...

Expliciet: via zoöcentrische focalisatie

Bijv. de hond in Elvis Peeters, *Jacht* (2015), en het paard in Jan van Mersbergen, *De ruiter* (2016). In beide fragmenten is er sprake van een literair antropomorfisme dat de hiërarchie tussen mens en dier in stand houdt, maar tegelijk vind je ook voorzichtige voorbeelden terug van het zoöcentrische perspectief.

Impliciet: door zoömorfe aanwezigheid zonder focalisatie

Bijv. de hond in Charlotte Mutsaers, *De markiezin* (1994) en de kat in Maartje Wortel, *Dennie is een star* (2019). In de gekozen passages behouden zoömorfe actoren hun dierlijke eigenschappen en interageren zij met antropomorfe actoren.

Via antropomorfe projectie: het projecteren van menselijke eigenschappen op het dier

Dat kan op een zeer herkenbare manier gebeuren in fictie (bijv. in Sander Kollaard, *Uit het leven van een hond*, 2020), maar ook in non-fictie (bijv. Yvonne Kroonenberg, *Alleen de knor wordt niet gebruikt*, 2009). Kroonenbergs erg geëngageerde beschrijving van het transport naar het slachthuis doet denken aan een uitspraak van de Poolse Nobelprijswinnares Olga Tokarczuk, die het naar aanleiding van het slachten had over de menselijke 'holocaust tegen de dieren'. In het fragment van Yvonne Kroonenberg komt het varken voor als dier-ethisch motief. De ironie maakt Kroonenbergs kritische insteek duidelijk. Dat is ook het geval op de ansichtkaart 'Tweevarken' van Charlotte Mutsaers (1998), met het gedicht 'Gelukkige varken' en een illustratie waarin varkens antropomorf worden afgebeeld. Daardoor wordt de mens tegelijk gezoömorfiseerd.

... en op historische verhalen

Ook historische verhalen kun je onderzoeken via het raamwerk van de animal studies. In *Vanden Vos Reynaerde* komen geantropomorfiseerde dieren voor, die hun diereigenschappen behouden maar wel menselijk gedrag vertonen. Toch zijn er ook passages te vinden waarin dieren functioneren als zoömorfe actoren, bijvoorbeeld in een fragment waarin Tybeert een

overvliegende vogel interpreteert als een teken van onheil. De vogel beïnvloedt Tybeert door zijn *agency* en wordt zo erkend als subject. Ook in oude teksten kun je dus meer inzicht verwerven als je er een dierkritische benadering op toepast.

Slot

Om haar presentatie af te sluiten stelt Barbara Fraipont dat het onderzoek binnen de animal studies invloedrijk is op drie vlakken. Ten eerste stelt het ons voor nieuwe conceptuele uitdagingen in de tekstanalyse, bijv. voor de karakterisering van dierpersonages. Ten tweede levert het nieuwe cognitieve kennis over het bewustzijn en het brein van mens en dier. En ten slotte leidt de dierkritische benadering tot een herziening van de kijk die mensen hebben op andere dieren. Wie na dit webinar zin zou hebben gekregen in meer over dit onderwerp, kan zich wenden tot haar gloednieuwe boek: *Mutsaers en andere dieren. Naar een diergerichte benadering in de Nederlandse letterkunde* (aflevering 16 in de reeks *Lage Landen Studies*).

Vragenronde

Via de chat komen drie vragen binnen voor de spreker.

De **eerste vraag** heeft betrekking op het antropoceen. Ook in de animal studies, zegt een deelnemer, wordt uitgegaan van de conceptie van een dominante mens in het antropoceen. Maar hoe kunnen we bijv. planten gaan onderzoeken in literatuur zonder het antropoceen uit het oog te verliezen? Fraipont antwoordt dat de diergerichte benadering samenhangt met een ecokritische benadering. Het antropoceen valt niet te omzeilen. Haar eigen onderzoek stelt scherp op individuele dieren. Maar zou evengoed de *agency* van planten en micro-organismen in de literatuur kunnen onderzoeken.

De **tweede vraag** heeft betrekking op een specifiek literair werk. Een deelnemer vraagt of Fraipont iets kan zeggen over de rol van het dier in *De avond is ongemak* van Marieke Lucas Rijneveld. Dat kan Fraipont niet, omdat ze het boek niet integraal gelezen of bestudeerd heeft. Ze vermoedt wel dat er een hoofdzakelijke instrumentele relatie tussen mens en dier in te vinden is. De vragensteller vermoedt hetzelfde, en wijst erop dat het interessant kan zijn een dierkritisch perspectief toe te passen op Rijnevelds roman.

De **derde en laatste vraag** is een meer technische. Een deelnemer merkt op dat Fraiponts nieuwe boek een van de weinige Nederlandstalige ecokritische werken is, en vraagt zich af hoe zij is omgegaan met de terminologie, die binnen de animal studies doorgaans Engelstalig is. Het antwoord van Fraipont luidt, dat sommige concepten vertaald kunnen worden naar het Nederlands, maar andere niet, omdat je dan met betekenisverschuivingen te maken krijgt. Zo is *agency* niet identiek aan de letterlijke vertaling ervan, 'handelingsvermogen'. Dat geldt ook voor Franse termen: als je *animalité* vertaald als 'dierlijkheid', roept dat niet dezelfde betekenisassociaties op. Daarom heeft zij ervoor gekozen dit begrip te vertalen als 'animaliteit'.

Dit webinar was het vijfde van dit seizoen in de reeks 'Voortvarend Nederlands Virtueel', een reeks bouwstenen voor een neerlandistiek van de toekomst. Het volledige programma vindt u hier: <https://www.ivn.nu/reeks-voortvarend-nederlands-virtueel-2023-135>.